

Ключевые слова: Микола Иванович Гулак, Кирилло-Мефодиевское общество, род, казацкое происхождение, научная деятельность, общественно-политические взгляды.

Petrenko I.

POLTAVIAN ROOTS OF MYKOLA GULAK (1821–1899), ONE OF THE FOUNDERS OF CYRIL AND METHODIUS SOCIETY

The article investigates Poltava Cossack origin of Mykola Gulak (1821–1899) – a thinker, scientist, politician, linguist, humanist, scientist-encyclopaedist. It proves that M. Gulak descended from the ancient Poltava Cossack families. Mykola's distant ancestor was hetman Petro Doroshenko's general obozny. Among his relatives were the poet Petro Petrovych and composer Semen Gulak-Artemovskiy.

Key words: Mykola Ivanovych Gulak, Cyril and Methodious Society, family, Cossack origin, scientific activity, public-political views.

УДК 271.222(477)

Арсен Зінченко,

професор кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У ЖИТТІ І ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИТРОПОЛИТА ВАСИЛЯ ЛИПКІВСЬКОГО

Автор аналізує вплив ідейної спадщини Тараса Шевченка на формування суспільно-політичних концептів митрополита Василя Липківського, його трактування Шевченкових візій соціально-історичних процесів та модальностей суспільного розвитку України.

Ключові слова: Тарас Шевченко, митрополит, Василь Липківський, проповіді, Українська автокефальна православна церква, автокефалія, Собор, церковно-визвольний рух, релігійність.

«Чи є між нами зараз більш щира, більш дорога, більш близька до нас душа, як душа великого сина України — Тараса Григоровича Шевченка, яка, віримо, невидимо присутня між нами,

що за неї тепер молимося в роковини його смерті... На цій душі — на її переконаннях, мріях і стражданнях кожний з нас повинен випробувати і себе самого, оскільки він є дійсний, свідомий українець, оскільки він достоєн вважати себе дійсним сином України», — так означає місце Тараса Шевченка в духовному космосі й самостоянні українців в одній з проповідей, присвячених Кобзареві, митрополит Василь Липківський¹. «Від цієї душі, як від батька рідного, — продовжує він, — кожний з нас бажає мати найкращу науку в любові до свого рідного народу»². У цьому проповідницькому дискурсі неминуче постає питання про джерело великої сили, яку випромінювала поетова душа. «Дух Христовий, Дух істини, як той вогонь горів в душі Т. Шевченка, не давав йому спокою, щоб спокійно зносити неправду людську»³, — так відповідає Липківський на це ключове питання.

Знаковість акцентів проповідей митрополита, їх визвольна спрямованість та яскрава образність створюють ту інтелектуальну й емоційну напругу й неповторність, яка все більше привертає увагу дослідників і публіцистів. Про використання творчої спадщини Тараса Шевченка митрополитом Василем Липківським існує кілька досліджень. В образно-емоційному ключі про це писав відомий громадський діяч і публіцист Микола Французенко з нагоди 75-річчя Всеукраїнського православного церковного собору 1921 р.⁴ Шевченківську тему в проповідях митрополита Василя Липківського, передовсім з літературознавчого погляду, розкриває проф. Володимир Поліщук⁵. Він наголошує, що, вельми часто апелюючи до Шевченка, митрополит вирішував двоєдине завдання: по-перше, він прагнув максимально використати авторитет

¹ *Липківський Василь, митрополит*. Проповіді на неділі й свята. Слово Христове до Українського народу. — США : Українське Православне Братство ім. Митр. Василя Липківського, 1988. — С. 147.

² Там само.

³ Там само.

⁴ *Вірний-Французенко М.* Отець Митрополит і Поет / М. Французенко // Український церковно-визвольний рух і утворення Української автокефальної православної церкви : матер. наук. конф., Київ, 12 жовт. 1996 р. / за ред. А. Зінченка. — К. : Логос, 1997. — С. 111–119.

⁵ *Поліщук В.* Проповіді Митрополита Василя Липківського: тяглість і нові акценти жанру / В. Поліщук // Служіння і спадщина Митрополита Василя Липківського : матер. Всеукр. наук. конф., Київ, 17 листоп. 2007 р. — К., 2008. — С. 115–138.

і популярність поета-пророка в широких народних масах задля піднесення національного духу, а по-друге, «безсумнівно вів боротьбу за Шевченка, вульгарно потрактовану постать, творчість якого підняли на свій прапор безбожники і безвірники»¹. В.Б. Курило, аналізуючи світоглядно-філософські концепти Василя Липківського, розглядає вплив спадщини Тараса Шевченка на формування поглядів митрополита, значення поетових оцінок сучасних йому суспільних настроїв, ролі Церкви в духовному й суспільному житті України на визначення суспільно-політичних поглядів Липківського².

Сам В. Липківський відзначав вплив Шевченкового «Кобзаря» на формування його суспільних поглядів, пишучи, що з малих літ «не міг виносити насильства, гноблення, тяжкої долі селянства, робітництва, а найбільше — гноблення ... рідного українського народу». І далі: «Причиною цих зол я вважав самодержавство. “Кобзар” Шевченка, а найбільш його заборонені твори, я знав напам'ять. Ставши священиком, я, оскільки тоді можна було, освітлював нарід»³.

На переконання проф. Юрія Бойка, рух за відновлення національної Української православної церкви був одним з найяскравіших виявів українського національного відродження 1920-х років. Цей рух мав основні живильні джерела в українському селянстві, а його головний ідеолог, митрополит Василь Липківський, «по суті був виразником найвищих шпилів національної свідомості нашого селянства, репрезентантом селянського українського націоналізму». На переконання Ю. Бойка, митрополит Василь Липківський, особливо у проповідях, став продовжувачем Шевченкового комплексу національних ідей. Спорідненість полягає в тому, що Шевченків націоналізм був передовсім селянським⁴.

Селянський демократизм Шевченка, його возвеличування убогих та упосліджених, прагнення до національної та соціальної справедливості, непримиренність до всіх форм і виявів московського поневолення рідного народу, зневага до духовних плебей,

¹ Там само. — С. 128.

² *Курило В.Б.* Духовна спадщина Василя Липківського та її роль у розвитку філософсько-етичної думки в Україні у 20–30-х роках ХХ століття : дис. ... канд. філос. наук / В.Б. Курило. — Л., 2008. — 197 с.

³ Митрополит Василь Липківський: матеріали до біографії: З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та державного управління України / упоряд. Л. Пилявець. — К., 1993. — С. 18.

⁴ *Бойко Ю.* На головній магістралі / Ю. Бойко. — На чужині, 1951. — С. 29.

до національних зрадників і легкодухів, героїчно-трагічний тон поезій, визвольно-революційний пафос були сприйняті митрополитом Василем Липківським і своєрідно розвинені у багатьох проповідях. В. Липківський з глибоким розумінням сприймав Шевченкове критичне ставлення і до московської церковщини¹.

Духовні лідери українського православного церковного руху, важливого значення надавали вшануванню пам'яті провідних діячів української культури та національно-визвольних змагань. В обіжнику ВПЦР до парафіяльних рад від 6 березня 1920 р. йшлося про те, що на літургії, присвяченій Шевченкові, слід виголосити відповідну промову про походження, життя, працю й значення для нашого народу Тараса Шевченка, «закликаючи громадянство подбати, щоб жива українська мова ... якомога скоріше залунала і перед Господнім Престолом в святих храмах України». 10–11 березня 1920 р. було відзначено роковини Тараса Шевченка, якого УАПЦ вважала пророком, й відправлено заупокійну службу². Тексти творів Т. Шевченка ще до Собору в новоорганізованих українських парафіях вживалися під час відправи Божих служб українською мовою, а сам він вважався пророком УАПЦ³.

Шукаючи можливості для висвяти єпископату для Української церкви, Всеукраїнська православна церковна рада 9 вересня 1921 р. звернулася з листом до патріарха Грузинської автокефальної церкви Леоніда (Окропирідзе) про сприяння у висвяченні єпископів. Під листом стоїть і підпис протоієрея Василя Липківського. Вказуючи на те, що Українська православна церква, як і Грузинська, свого часу були поневолені Російською православною церквою, ВПЦР зазначає що російська світська й церковна влада ніколи «не рахувалася ні з яким благочестям, ні з якими канонами, ні навіть з християнською мораллю, а лише зі своєю ненаситністю й несла національну і церковну смерть тим народам, які мали нещастя підпасти під її

¹ Там само. — С. 30.

² Преловська І. ВПЦР — організаційний осередок УАПЦ (1917–1921 рр.) / І. Преловська // Український церковно-визвольний рух і утворення Української Автокефальної Православної Церкви : матер. наук. конференції, Київ, 12 жовтня 1996 р. — К. : Логос, 1997. — С. 39.

³ Перший Всеукраїнський православний церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року. Документи і матеріали. — К.; Л., 1999. — С. 67.

самодержавну опіку, як прекрасно зобразив це наш національний геній — поет Шевченко в своїй поемі “Кавказ”»¹.

Ім'я Тараса Шевченка часто згадували й делегати Всеукраїнського православного церковного Собору, який відбувся в Києві у Софійському соборі 14–30 жовтня 1921 р. і який організаційно оформив Українську автокефальну православну церкву. Серед його чільних організаторів та ідеологів був і протоієрей Василь Липківський. На Соборі Шевченка згадували в контексті обговорення проблем оновлення життя Церкви, яка стала чужою народові й несла йому «кайдани поневолення». Делегати називали Шевченка «великим нашим пророком»². Дух його поезії був суголосний настроям делегатів, його метафори набували значення дороговказу. Голова ВПЦР М. Мороз у вступному слові побажав, цитуючи з пам'яті Шевченкове наслідування пророка Ісайї: нехай на Соборі «незрячі прозрять... німим отверзуться вуста, проллється слово, як вода». І далі закликав Собор: «псалму нову Господеві і нову славу воспоем честним Собором, серцем нелукавим»³.

Тарасові слова неодноразово виголошувалися у виступах, відігравали роль моральнісних критеріїв, базових аргументів у виступах⁴. «На його “Кобзарі”, на його співах ми учились братерства, як нам жити, щоб бути вільними синами України. От настав час, коли [його] натхненні слова, коли [його] мова може лунати в Божім храмі», — сказав у вітальному слові від Київщини М. Мороз⁵. Делегати Собору трактували себе як продовжувачів справи Шевченка, відроджувачів істинного вчення Христового («щоб слово Христове воскресло») й хотіли, «щоб лице нашого пророка Шевченка теж прояснилось і сказало, що тепер я знаю,

¹ Перший Всеукраїнський православний церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року. — С. 509.

² Перший Всеукраїнський православний церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року. — С. 30.

³ Там само. — С. 35, 86. У примітках укладачів збірника подаються точні цитати за Шевченком (див. С. 42).

⁴ Там само. — С. 316, 342, 343, 367, 368, 372.

⁵ Там само. — С. 44. У виступі 17 жовтня М. Мороз зазначив: «Київщина дала нам апостола правди і науки Шевченка. Як Євангеліє Христа, так і «Кобзар» Шевченка народними масами ще не [вивч]ені, бо це є велике джерело навчання» (Там само. — С. 83).

хто Ви»¹. Шевченкові інвективи щодо казенної імперської Церкви подавалися ідеологами УАПЦ (В. Чехівський) як вищий індикатор відступу цієї Церкви від істини Христової². «Христос дав право на різних язиках проповідувати, — наголошував делегат Задорожній, обстоюючи право служби Божої українською мовою. — Тим, хто не хоче цього проповідувати, ми можемо сказати словами Шевченка: “Г’явки, п’явки”». І завершив прикметним акцентом: «Хто, може, сміється з цієї мови, то хай побільше пам’ятає заповіт Шевченка і Христа»³.

В останній день Всеукраїнського православного церковного Собору, згадав про Тараса Шевченка і Василь Липківський (вже обраний на митрополита УАПЦ), виступаючи перед подячною молитвою Богородиці. Він наголосив на значенні діянь Собору для Української православної церкви, оскільки Собор поставив її «на твердий шлях автокефальної живої творчості». Митрополит наголосив на невіддільності діянь Собору від долі всієї України: «... все, що сталося... було підготовлено... нашими найкращими синами України... Вся наша Україна в могилах славних наших предків, які своє життя поклали за нас. Між цими могилами піднімається могила пророка Тараса Шевченка, який теж життя своє поклав за волю, віру нашого народу»⁴. Митрополит актуалізує цю поетову жертовність, пов’язуючи її з жертовністю сучасників: «і після його до останніх часів скільки тисяч або мільйонів кращих синів нашого народу покрили могилами нашу українську землю. І от на цих могилах будується лучче життя нашого народу»⁵. Останній мотив знаходимо і в проповіді Василя Липківського «Помолимося за тих, що за волю й віру рідного краю життя своє поклали» (Проводи)⁶.

На деякий час у 1927–1928 рр. більшовицький режим дозволив Всеукраїнській православній церковній раді видання журналу «Церква й життя». Його редактором був митрополит Василь Липківський. У 2–3 числі журналу було вміщено статтю під назвою

¹ Там само. — С. 165.

² Там само. — С. 222, 242, 243.

³ Там само. — С. 368, 371.

⁴ ЦДАВО. — Ф. 3984. — Оп. 3. — Спр. 104. — Арк. 81.

⁵ Перший Всеукраїнський православний церковний Собор. — С. 371.

⁶ *Липківський Василь, митрополит*. Проповіді на неділі й свята. Слово Христове до Українського народу. — С. 255–256.

«Риси релігійности брата Тараса Шевченка за Кобзарем». Автор назвав себе псевдонімом Микола Сумний. Матеріал присвячувався 66-й річниці упокоєння великого поета.

Для нашого народу Шевченко, як зазначає автор статті, «був тим сонцем, що за собою день веде, день народження на світ культурним народом, день відродження життя народу нашого в усіх його галузях — як політичного й громадського, так і церковного»¹. Гостро, слідом за Шевченком, подається характеристика доби, в якій він жив і творив: це був час «лютий і темний, як глупа осіння ніч. То був час жахливої політичної і громадської реакції, час царства тіни й темряви смертної. Час, коли підвалиною держави російської були мільйони кріпаків, загальна безправність, сваволя князів світу цього і в громадським і в церковні житті, повсюдна безпросвітна темрява, затурканість і духовна мізерія». «Раби з кокардами на лобі // Лакеї в золотій оздобі», разом з якими були й «владики преосвященні», — це й була та «люта й ненажерлива згряя», яка «відчувала повноту своєї сили», яка «гнітила й душила на своїм шляху все, що мало сміливість підняти голос свій “за Євангелію правди, за темнії люде”». Автор статті акцентує на тому, що саме в цей час «загального рабства, темряви й безправности громадської й церковної» постає «велична постать проповідника правди, брата Тараса, і з силою б'є у дзвін глибокого жалю, страшного розпачу гострого протесту»².

Із цілковитою певністю можна стверджувати, що всі викривальні пасажі, які автор статті скеровував проти миколаївського режиму, влучали і в іншу ціль, а саме: викриття тогочасного режиму більшовицького. М. Сумний пише про глибоке розуміння Т. Шевченком того, що сучасні людські страждання, очевидцем яких він був, «повстали на ґрунті роз'єднання — розпорошености, на ґрунті безідейности, через те, що люди Бога забули, що нема поміж ними любови до правди Божої, що заповіти Христові вони топчуть ногами»³. Але ці викривальні пасажі вочевидь прикладалися до реалій 1920-х років, так само, як узагальнений Шевченків визначник — «во врем'я люте»: «з огненним надхненням кличе

¹ *Сумний Микола*. Риси релігійности брата Тараса Шевченка за Кобзарем / Микола Сумний // Церква й життя. — 1927. — Ч. 2–3. — С. 172.

² Там само.

³ Там само.

Співець добра до щирої, спільної молитви за нарід, за страдницю Україну, особливо “во врем’я люте”»¹.

Тарасова віршована молитва за «окрадених сліпих невільників», його звернення до Пречистої Матері як заступниці роду християнського мала не лише властиво молитовне значення, але спрямовувалася автором статті в протипагу більшовицькій режимній пропаганді, яка силувалася стверджувати «безрелігійність» Шевченка й обертала його викриття, спрямовані проти казенної Російської православної церкви як носія духовного поневолення українського люду, на твердження про поетову безрелігійність чи навіть антирелігійність і богоборство². «Дурить себе, чужих людей, // Та не дурить ви Бога, // Бо в день радості над вами // Розпадеться кара // І повіє новий вогонь // З Холодного яру», — це цитування Тараса Шевченка дає підставу авторові статті для утвердження християнської основи світогляду Тараса Шевченка та його віри й сподівань на майбутнє. «Він твердо вірив, — пише М. Сумний, — що ніякий гніт, ніяке поневолення, ніяке панування вічним бути не може, що ніяке лицемірство й обман, з якого би боку він не прийшов, не може і ніколи не зможе дурити нарід без кінця, бо ніхто, за Шевченком, “...Не скує душі живої // І слова живого// Не понесе слави Бога // Великого Бога”»³.

Автор статті нагадує, що в Московській церкві лицемірно виголошувалися молитви про з’єднання всіх народів у християнстві: «о еже покорити под нозе Его всякого врага и супостата». Додамо від себе, продовживши думку М. Сумного, що насправді за цією лицемірною подобою молитви стояло прагнення московського цареслав’я підбити народи під православ’я, а ще точніше — під Московську православну церкву, що завжди слугувала російському імперіалізму. Шевченкове викриття цього фарисейства казенної церкви — «...і перед образом Твоїм // Неутомленії поклони // За кражу, за війну, за кров // Щоб братню кров пролити — просим, // А потім в дар Тобі приносим // З пожару вкрадений покров» — автор статті подає як ключове для розуміння світогляду Шевченка, як ключове в його розумінні страшної неправди, несправедливості й знущання «над темним, над незрячим меншим братом». У гніві й обуренні

¹ Там само. — С. 173.

² Там само. — С. 173.

³ Там само. — С. 174.

таким станом речей, під цим тягарем реалій Тарас «впадав у розпач і тоді нарікав не тільки на людей, а й на самого Бога». Цей факт, «сам по собі жахливий для кожної віруючої людини», був би неможливим, коли б він не вірив в існування Бога. «Інакше, як би могло статися, — пише автор, — що Тарас нарікав на того Бога, якого існування він не визнавав»¹.

Особливо обурювала Тараса Шевченка стара московська церква через її оману, кривду й фарисейство. У його творах «Сон», «Ляхам», «Світе ясний, світе тихий» та «Юродивий» бачимо нарікання поета на самого Бога, але це, зазначає автор, є наріканням на лиху підміну євангельської правди неправдивим ученням, скерованим на гноблення й визиск брата. Шевченко виступав проти обрядовіства, проти ієрархів офіційної церкви та їхньої неправдивої науки, проти жахливого блюзнірства цієї церкви. Російську казенну церкву з її світоглядом та ієрархією Шевченко називає «домовиною», пристрасно бажаючи, що настане час, коли вона розвалиться й замість неї «встане нове життя віри й молитви», а разом з відродженням церкви відродиться й Україна: «Церква-домовина // Розвалиться, а з-під неї // Встане Україна // І розвіє тьму неволі, // Світ правди засвітить // І помоляться на волі // Невольничі діти» («Суботів»).

Автор статті підкреслює, що Тарас Шевченко «могутньо виявляв ... і сердечну віру, й глибоке розуміння євангельської правди», що він «молився за себе, і за близьких, і за Україну, і за всіх», що він був більшим християнином, ніж ті лицеміри, що з погордою ставляться до нього, «бо не вони, а він за правду боровся; не вони, а він усї сили свої й життя своє віддав за слово істини, за любов до ближніх»².

У цьому ж числі журналу «Церква й життя» уміщено й статтю Г. Морозенка про релігійність Тараса Шевченка, побудовану на матеріалах поетових «Щоденників» та листування³. Автор показує що за «Щоденником», інтимним за характером твором, «поет виступає перед нами з поглядами християнина, як людина віри... дійсної віри, не казенної». Щоденникові записи в засланні,

¹ Там само. — С. 174–175.

² Там само. — С. 176.

³ *Морозенко Г.* Релігійність Тараса Шевченка, страдника України за його «Щоденником» та за листами до друзів / Г. Морозенко // Церква й життя. — 1927. — Ч. 2–3. — С. 177–182.

сповнені звернень до Бога, він має надію на Бога у поверненні на Батьківщину, а, дочекавшись звільнення, зазначає: «На останку подякував всемогутньому Чоловіколюбцеві, що дарував мені силу душі та тіла — перейти цей сумний, тернистий шлях, не розразивши себе й не унизивши в собі людського достоїнства»¹. Автор відзначає також місце в тексті, де поет пише про те, що він молився за друзів за неволю, кликав «до молитви за страдників, нещасних грішних людей»².

Йдеться й про Шевченкові роздуми над Святим Письмом, яке він неодноразово перечитував, він «шукає правди, шукає істини, але вона заглушена, вона вкрита намулом, вона перекручена»: «О, святі, великі, верховні апостоли. Коли б ви знали, як ми загризли, як перекрутили проголошену вами просту, прекрасну, світлу істину. Ви віщували лжеучителів і ваше пророкування справдилося»³. Г. Морозенко, полемізуючи з режимною пропагандою, що всіляко педалювала твердження про «безвір'я» Шевченка, зазначає, що його листування з друзями перейнято глибокими релігійними почуттями й молитовними настроями — «це натхненно-релігійні вирази, фрази любови, чистоти й всепрощення»⁴.

Ще одним аргументом глибокої релігійності Шевченка, на який звертає увагу автор статті, є те, що поет був одним з діячів Кирило-Мефодіївського братства, яке, як зазначав один з активних братчиків, друг Т. Шевченка, Василь Білозерський, мало своєю головною метою поширення освіти та християнських ідей. Шевченко поділяв і ідеологію «Книги буття українського народу», спрямовану на перебудову суспільства на євангельських засадах. Це відповідало світоглядіві Тараса, «що був проповідником нового, світлого життя, оснований на принципах християнства, що закликав народ до оновлення життя, до оновлення релігії»⁵.

У статті «Християнство та визвольний рух» (автор якої узяв псевдонім Християнин)⁶ розкривається послідовність

¹ Цит. за текстом статті Г. Морозенка, С. 178.

² *Морозенко Г.* Релігійність Тараса Шевченка. — С. 178–179.

³ Цит. за текстом статті Г. Морозенка, С. 179.

⁴ Там само. — С. 181.

⁵ *Морозенко Г.* Релігійність Тараса Шевченка. — С. 181.

⁶ *Християнин.* Християнство та визвольний рух / Християнин // Церква й життя. — 1927. — Ч. 2–3. — С. 206–211.

розгортання визвольного руху в Україні. Його складовою була справді народна література, «яка в особі Т. Шевченка дала всесвітній літературі зразок дійсно народного світогляду, збудованого безперечно на підставі науки Христової». Миколаївському режимові протистояв визвольний рух 40–50-х років ХІХ ст., його джерелом, як підкреслює автор, було християнство. Викривальна спрямованість поезій Шевченка виявила, що цей режим за своєю суттю не відповідав і християнству: «Протихристиянський миколаївський режим особливо виразно виявила творчість Т.Г. Шевченка»¹.

Шевченкові слова стали важливою складовою й у великодньому посланні 1927 р. до пастви Всеукраїнської православної церковної ради, керівного органу УАПЦ². Звернення було підписане почесним головою ВПЦР, митрополитом Василем Липківським. У посланні наводяться уривки з Шевченкових «Неофітів» та прощального поетового вірша «Чи не покинуть нам, небого». Журнал відкривається алегоричним малюнком Т.Г. Шевченка на тему Воскресіння Христового³. Світло Віфлеємської зорі, яка принесла «правди слово, святої правди і любови ... і мир і радість принесла» протиставляється мерзенним фарисеям, які доклалися до розп'яття Христа. Це протиставлення було, на наш погляд, гостро актуальним для дійсності 1920-х років. Та не менш значущим було й продовження Тарасових рядків:

...А ти
Возстав од гроба. Слово встало,
І слово правди понесли
По всій невольничій землі
Твої апостоли святії...

Міркуваннями про духовні основи Шевченкової поезії, його значення для самоусвідомлення і визволення України перейняті й проповіді митрополита Василя Липківського, які є визначним явищем в українському проповідницькому мистецтві. В. Липківський, підносячи значення кобзарів і лірників у духовному житті українського

¹ Там само. — С. 207.

² Церква й життя. — 1927. — Ч. 4. — С. 255–257.

³ Там само. — С. 253.

народу, зазначав, що й сам народ український — «це є в великій мірі народ-лірник, народ-кобзар, бандурист. Недарма й найвищий представник нашого народу Т. Шевченко дав своєму головному творові назву “Кобзар” і в своїх віршах, як от “Перебендя” й інших так гарно малює наших кобзарів»¹.

Митрополит як молитовне прохання висловлює сподівання, «коли б Господь скоро послав тих “апостолів правди і науки”, яких так палко ждав ще Т. Шевченко, які б здолали за Христовим натхненням ... знов піднести християнське життя»².

Для Липківського Тарас Шевченко — це «страдник за рідний народ», якого він згадує поряд із «славним гетьманом» Іваном Мазепою³. Як християнство захопило св. Юрія «як наука про братерство, про любов, про рівність між усіма людьми і народами», так побудував свій життєвий чин і Т. Шевченко, «наш страдник за рівність і братерство всіх»⁴.

Шевченкове «страшно впасти у кайдани, умирати в неволі» і його моління до Бога «не дай спати ходячому серцем замінити» Василь Липківський обертає несподівано оптимістичною візією змін, які, як він сподівався, переживає український народ. «Дякувати милосердному Господу, наша рідна церква вже розбуджує, підіймає наш народ, уже визволяє його від тих кайданів панування та анатем, в яких його так довго тримали, — продовжує він у проповіді. — Народ наш сам уже взявся за будівлю своєї церкви, сам над собою відчиняє небо, бо ключі від нього взяв до своїх рук...»⁵

Тарас Шевченко у поданні митрополита Василя Липківського сильний передовсім своєю вірою, слідуванням заповідям Христовим у боротьбі з усіякою неправдою, самовідданим служінням.

¹ *Липківський Василь, митрополит*. Проповіді на неділі й свята. Слово Христове до Українського народу. — С. 59 («Христова освіта й сліпі бандуристи» (Неділя 31 по Трійці)).

² Там само. — С. 83 («Піст і молитва як загальні виявлення віри» (На неділю Митаря і Фарисея — 2 Тим. 3, 10–15)).

³ Там само. — С. 139 («Христос відкрив небо над усіма людьми. Самовладність в Церкві (Анатемі)» (1-ша неділя Великого Посту)).

⁴ Там само. — С. 260 («За правду Христову, проти неправди світу» (В день св. Великомученика Юрія)).

⁵ Там само. — С. 140 («Христос відкрив небо над усіма людьми. Самовладність в Церкві (Анатемі)» (1-ша неділя Великого Посту)).

Поет-пророк буквально виповнював заповіт Христа, «він дійсно відкрісав від себе, від своєї волі, від спокою, від щастя і за Христову правду ніс хрест страждань, заслання і неволі». У цій боротьбі він «підняв своє вогненне слово» не тільки проти царських кайданів, але й проти кайданів ще тяжчих — кайданів духовних, «проти неправди в церкві»¹. Шевченкові гострі інвективи були спрямовані проти кайданів, які накладали на правду Христову ієрархи як Католицької, так і Російської православної церкви. З критики керівників Російської православної церкви виводили сучасні митрополитові безвірники безвірство самого Шевченка. Однак поет «своїм пророцьким зором» «уже бачив нову церкву, до неї прагнув»².

Митрополит наголошує на тому, що Шевченко сам свідчив про свою релігійність. Це фіксують не тільки його поетичні твори, але й щоденники. Намагання доводити супротивне є «неправдивим і безсоромним наклепом», який «наводять вороги Христової віри, навіть з [числа] українських зрадників». В. Липківський розцінює як «тяжке знущання» над пам'яттю Тараса скинення хреста з його могили³. Нагадаємо, що цей стан речей зберігається й донині.

Зрадництво Христу й Україні — одна з болючих тем проповідей: «скільки мучилась, скільки страждала, сльозами і кров'ю обливалася наша матір Україна од цього зрадництва її лукавих дітей». І тут В. Липківський нагадує про Шевченків гнів у викритті лицемірної словесної любові до України, під облудою якої ховалося зрадництво⁴. Приклад Христа, який «в останній мент свого життя про все забув, аби подбати про свою матір, заспокоїти її», В. Липківський переносить і на Тараса Шевченка, який до всіх нас, дітей України звертається із закликом: «Свою Україну любіть; любіть її во врем'я люте, в останню тяжкую мінуту за неї Господа моліть»⁵. «На жаль, — зазначає митрополит Липківський, — серед нашого народу ще й досі є багато таких, що їх батько Тарас Шевченко називає “мертвими,

¹ Там само. — С. 148 («Релігійність Тараса Шевченка» (На Шевченківське свято)).

² Там само. — С. 148–149.

³ Там само. — С. 148.

⁴ Там само. — С. 150 («Зрадник Христа — Юда, зрадництво рідному народові» (На 2-гу Пасію)).

⁵ Там само. — С. 181 («Страждання Матері Божої під хрестом і страждання Матері-України» (На 4-ту Пасію)).

нанародженими”, які кажуть: “і я — не я, і ми — не ми, раби, підніжки, грязь Москви”»¹.

Митрополит Липківський вказує й на інші «тяжкі плями на одязі нашого народу, сумні рани на тілі його». «Жорстокість, хижацтво, пиха інших народів, що з усіх боків насували на наш народ, як часто кидали наш народ об землю..., кривавими ранами тяжкого насильства вкривали його лице», — в таких умовах, на його переконання, і з'являлися ті «тяжкі плями» й «сумні рани». «Тяжка неволя і недоля нашого народу, бажання хоч трохи її полегшити, як можна рятуватися від жорстокости поневольніків, розшматування нашого народу між різними панамі, тяжка праця і на пана, і на жида, затуркання голови усім, що потрібне панам, окрім свого рідного — все це віками накладало на наш нарід темну пляму несвідомости, байдужости до свого рідного, до шкурництва, боягузтва, рабського страху й прислужництва, продажности і зрадництва...» «Як тяжко ...це відчувається і виявляється в наші жажливі часи!» — печалиться В. Липківський. А далі — передає гіркі пророчі слова Т. Шевченка про те, що «в огні збуджено нашу матір Україну, але окрадено її». З цього митрополит виводить модальність обов'язку: «вона вже повинна прокинутись, розплющити очі і преобразитись, змити з себе сумні плями несвідомости — наслідок тяжкого минулого, прояснити своє лице, вибілити свою одіж з байраків неволі вийти на гору визволення»².

В. Курило звертає увагу на той вислів митрополита, в якому йдеться про те, що в українців мало своєї рідної освіти, своєї волі, національної свідомості, власної гідності і поваги до самих себе, національної єдності. Проте все це український народ втратив, перебуваючи в неволі, й накопичив за цей час «багато зрадництва, рабського приниження, продажности...». Ось у чому полягає бідність українського народу і причини його поневолення³. Але з цього фрагмента проповіді В. Липківського під назвою «Божі таланти і земне багатство (16-та неділя по Трійці)» упущено дуже суттєву думку. Фрагмент починається так: «Наша Україна — всі визнають, — дуже

¹ Там само. — С. 275 («Допит сліпородженого — допит Української Церкви» (Неділя Сліпородженого)).

² Там само. — С. 378 («Лице й одіж Христа — лице й одіж християнина та християнського народу» (Преображення Господне)).

³ *Курило В.В.* Духовна спадщина Василя Липківського та її роль у розвитку філософсько-етичної думки в Україні... — С. 96.

багата на матеріальні засоби, має і хліба і до хліба всього занадто. Але що ж за користь з цього всього багатства для нашого народу, коли він бідний на духовні скарби, коли він не може стати на власні ноги». І далі: «Ми бідні на духовні скарби, тому і наші багатства йдуть поперед наші очі на користь різним хижакам, що за наші ж багатства нас нищать і виснажують. Ми бідні на духовні кошти, а тому, як каже наш поет Т. Шевченко, й досі живемо “на нашій не своїй землі”»¹.

Органічною складовою національної самоповаги й гідності є історична пам'ять. На переконання В. Липківського, болючою потребою оздоровлення українського народу є плекання прагнення до рідного вільного життя, любові до своєї Вітчизни, звернення до своїх предків, пам'яті про них. Адже їхні душі, хоч і перебувають у вічності, однак єднаються з нами у теперішньому, підбадьорюють і підтримують нас у земному житті, особливо у змаганні за волю, покладаючи на нас певні завдання й обов'язки щодо України². «Справді, ті наші батьки та брати, що лежать у могилах, що життя своє поклали за волю і віру своєї Матері, — вони для нас, — стверджує В. Липківський, — не померли, вони для нас живі, і їх високі могили з нами говорять; вони, як ті гасла, стоять перед нами, вказують нам шлях до кращого майбутнього, закликають і нас до праці на життя України. З ними говорять наші натхненні співці — Шевченко, Франко, Куліш, Леся Українка та інші, — від них багато чують і нам передають. З ними розмовляють наші історики-літописці — Грушевський, Костомарів, Яворницький та інші, відновляють їх життя і працю на нашу науку й приклад»³.

Тема Матері Божої у проповідях Василя Липківського звучить неодноразово, у зв'язку з трактуванням її у творчості Тараса Шевченка їй присвячено окрему проповідь «Мати Божа в уявленні Т. Шевченка» (на Благівіщення). Проповідь захоплює читача особливо щирою тональністю, глибоким проникненням в психологію поета-пророка, знанням особливостей народної релігійності й самого духу Тарасової поезії. Ця проповідь побудована на тексті поеми «Марія», перейнятій пієтетом Шевченка у ставленні

¹ *Липківський Василь, митрополит*. Проповіді на неділі й свята. — С. 424.

² *Курило В.Б.* Духовна спадщина Василя Липківського та її роль у розвитку філософсько-етичної думки в Україні... — С. 101–102.

³ *Липківський Василь, митрополит*. Проповіді на неділі й свята. — С. 148.

до Божої Матері. Це дало підстави В. Липківському відкинути тезу пропагандистів безбожницького режиму про безвірство поета¹.

Митрополит згадує про Тараса Шевченка й у Великодній проповіді. «Як гарно Тарас Шевченко з воскресінням Христа сполучає відродження нашої рідної мови, нашого слова», — пише він і цитує при цьому знамениті поетові вірші: «Воскресну Я. Господь вам скаже, воскресну нині ради них — людей, закованих моїх, убогих, нищих... Возвеличу малих отих рабів німих, а на сторожі коло них поставлю Слово». З великою вірою у майбутнє визволення народу завершує Василь Липківський проповідь Тарасовими словами про час, коли «німим отверзуться уста, пролетиться слово, як вода... наші рідні українці пошходяться до купи раді та веселі і пустиню опанують веселії села»².

Митрополит звернув увагу на глибоке застереження, висловлене Шевченком з приводу самовпевненості й захланності людського роду («не дай Боже, щоб вони й хмари в свої руки захопили»), люди, цитує він поета, «взяли вже в свої руки і поле й море». «Але за це поле, за це море, щоб їх відібрати один у одного, скільки вже тяжких війн було, та скільки ще й буде, скільки народу загинуло! Що бо то було, коли б і хмари в свої руки люди прибрали, та ще й один від одного відбирали?!»³

Митрополит Василь Липківський недвозначно виступив проти облудної ідеології інтернаціоналізації, яка стала ключовою ідеологічною фішкою комуністичного режиму. «Часто тепер приходить чути, що національне об'єднання перешкоджає об'єднанню всесвітньому, чи, як тепер кажуть, інтернаціональному. Але це величезна помилка. Навпаки, треба твердо сказати, що тільки національне об'єднання народів поведе до дійсного непохитного братерського єднання всіх народів. Єдиний шлях до справжнього інтернаціоналу — це об'єднання і свідомість націй-народів», — зазначав Липківський. Далі він подає розгорнутий концепт справжнього єднання народів і передумов такого єднання: «...перш,

¹ Там само. — С. 216–219; Див. також: Курило В.Б. Духовна спадщина Василя Липківського та її роль у розвитку філософсько-етичної думки в Україні ... — С. 110–111.

² Там само. — С. 240 («Споконвіку було Слово» (Великдень)).

³ Там само. — С. 261 («За правду Христову, проти неправди світу» (В день св. великомученика Юрія)).

ніж об'єднуватись народам, кожний народ повинен об'єднатися у свій міцний, свідомий організм, повинен піднести і зрозуміти своє рідне життя, свою мову, свою віру, свою освіту. Перш, ніж входити в союзи з іншими народами, кожен народ повинен дорости, стати дорослим, стати самим собою, щоб уявляв вже з себе цілком самосвідому особу для об'єднання з другими...» Митрополит завершує ці міркування посиланням на думку Т. Шевченка: «А насамперед, кожний народ повинен стати вільним, повинен скинути з себе різні кайдани поневолення, бо тільки добровільне, а не примусове єднання, тільки єднання вільного з вільним є дійсне, достойне людей і націй, єднання. Розкуйтеся, єднайтеся, каже Тарас Шевченко»¹. При цьому В. Липківський переконаний, що «тільки Христова наука, тільки братерське об'єднання народу в свою рідну церкву дає найбільш твердий ґрунт для національного єднання»².

Як бачимо, Шевченкові візії соціально-історичних процесів в Україні, його бачення перспектив суспільного розвитку в Україні справили ключовий вплив на формування концептів історичного шляху українського народу Василя Липківського та його сподвижників у національному церковному русі, його морально-суспільного оздоровлення й національного визволення. Як органічна ключова складова його розглядається відродження християнського братерства й творення на цій основі національної Церкви.

Зинченко А.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ МИТРОПОЛИТА ВАСИЛИЯ ЛИПКОВСКОГО

Автор анализирует влияние идейного наследия Тараса Шевченко на формирование общественно-политических концептов митрополита Василия Липковского, его трактование видения Шевченко социально-исторических процессов и модальностей общественного развития Украины.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, митрополит, Василь Липківський, проповіді, Українська автокефальна православна церква, автокефалія, Собор, церковно-освободительное движение, релігійність.

¹ Там само. — С. 281 («Хвилини перетворення життя нашого народу після “Великої війни”» (Неділя по Вознесінні)).

² Там само.

Zinchenko A.

**TARAS SHEVCHENKO IN THE LIFE AND CREATIVE HERITAGE
OF METROPOLITAN VASYL LYPKIVSKYI**

The author analyses the impact of Taras Shevchenko's ideological heritage on the development of social and political concepts of Metropolitan Vasyl Lypkivskiy as well as his interpretation of Shevchenko's visions of social and historical processes and modalities of Ukraine's publcal development.

Key words: Taras Shevchenko, metropolian, Vasyl Lypkivskiy, sermons, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, autocephaly, cathedral, church liberation movement, religiousness.

УДК 821.161.2.091

Поліщук Ярослав,

завідувач НДЛ літературознавства Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор

ШЕВЧЕНКО-ДЕНДІ

У статті розглянуто особливості національного культу Шевченка. Цей культ належить до традиційних і має ознаки романтичного героя, пророка, громадянина, письменника тощо. Проте сьогодні сформувався новий суспільний і культурний запит, якому не відповідає традиційний образ Кобзаря. Альтернативним щодо нього є образ Шевченка-денді. Він відповідає сучасним запитам прагматичного світу.

Ключові слова: культ, поет, культурний герой, денді, народ, суспільство.

Цілком закономірно, що до оцінки таких видатних постатей, як Тарас Шевченко, суспільство раз у раз повертається, здійснюючи своєрідну ревізію на кожному історичному етапі розвитку. Культ Кобзаря належить до досить пізніх в історичному вимірі, хоча логічно тут буде допустити похибку на запізніле націєтворення українців. Відповідно звеличення письменника має значні відмінності від давніших фольклорних культів. Утім, це зовсім не означає,